

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

ע"פ חסידות חב"ד ו' תשס"ג

לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,

ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: מנהיג לשם שמים

לעמוד בראש בשעותיה הקשות של האומה, באותן השנים הקשות עסק אהרן בעידוד העם כמו שמובא במדרש (שמ"ר ג טו): "אמר משה (לקב"ה), עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם שמונים שנה שעתיד הקב"ה לגאול אותם", ולמרות כל זאת אהרן מקבל את החילופין בשמחה, ולא בשמחה מן השפה ולחוץ, אלא "וראך ושמח בלבך".

דוגמא לדבר אנו מוצאים כשהחליטו חכמים להדיח את רבן גמליאל מנשיאותו, חיפשו לו ממלא מקום, לבסוף נבחר רבי אליעזר בן עזריה להיות הנשיא החדש. רבי אליעזר היה הצעיר שבחכמי ישראל, מלאו לו אז רק שמונה עשרה שנים, לכאורה היה צריך רבן גמליאל להיפגע בכפלים, האחד על עצם ההדחה והשניה שאת תפקידו ממלא אדם צעיר ביותר, ומכל אחת מהסיבות הללו היה צפוי שרבן גמליאל לפחות ינתק את יחסיו עם החכמים ולא ישתף פעולה עם הנשיאות החדשה. אך בפועל לא כך נהג רבן גמליאל, לא זו בלבד שלא פעל נגד הנשיא החדש, אלא ההיפך הוא הנכון, הוא משתף פעולה עם המצב החדש וכבר בהתכנסות הראשונה של החכמים עם הנשיא החדש מוצאים אנו בתוכם גם את רבן גמליאל, כמו שמסופר בגמרא (ברכות כה): "ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת". ולא רק שהוא נוכח באותו המעמד, אלא היה שותף פעיל במשא ומתן של ההלכה שהתנהג שם, והתנהג שם כאילו לא אירע דבר.

לעומת זאת נדב ואביהוא הם ההיפך הגמור, האנוכיות והדאגה לקידום האישי שלהם היתה בראש מעיינם, גם במחיר רמיסת מי שעומד בדרכם. עד שהם יכולים להלך אחר אביהם ודודם ולומר: "אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור".

ועל כיוצא בה אמרו במסכת בבא קמא (נב): "כד רגיז רעיא על ענא עביד לנגדא סמותא" (שפירושו: כשהרועה כועס על העדר מנקר את עיניה של העז המובילה והיא נכשלת ונופלת בבורות והעדר אחריה) ופרש"י: "כשהמקום נפרע משונאי ישראל (לשון סגי נהור) ממנה להן פרנסים שאינן מהוגנין". מהו המשותף בין העז העיוורת למנהיג הכושל והמכשיל? העיור הוא מי שאינו רואה אלא רק את עצמו ואין הוא רואה את זולתו, וכזה הוא המנהיג שהמוטיבציה הראשית שלו היא פולחן האישיות שלו, ובלי בושה הוא מכריז: "רק אני יכול!", אצל מנהיג כזה השיקול המרכזי בכל מהלכיו יהיה התועלת והבטחת הישרדותו האישית.

בפרשת השבוע נזכר ענין פטירתם של נדב ואביהו. כמובן, כשבאים לעסוק במיתתם של בני אהרן, עלינו לזכור שלא באנשים פשוטים אנו עסוקים אלא בצדיקים, כמו שאמרו בירושלמי (יומא פ"א ה"א): "למה הוא מזכיר מיתתן של שני בני אהרן ביום הכיפורים? ללמדך כשם שיום הכיפורים מכפר על ישראל, כך מיתתן של צדיקים מכפרת על ישראל".

כמו כן במדרש על הפסוק: "ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי" הוסיפו ואמרו: "זה הדיבר נאמר למשה מסיני ולא נודע בו עד שבא מעשה לידו, אמר לאהרן: אהרן אחי, מסיני נאמר לי עתיד אני להיוועד להם לישראל ולהתקדש בהם בבית זה, ובאדם גדול אני מקדשו, וסבור הייתי או בי או בך בית זה מתקדש, עכשיו נמצאו שני בניך חביבין ממני, כיון ששמע אהרן כך וידע שבניו ידועי שמים, שתק וקבל שכר טוב על שתיתקו".

חז"ל מגלים לנו שחטאם של נדב ואביהוא היה שהם לטשו עיניהם לדרגה לא להם, וחטא זה החל לא ביום השמיני למילואים, אלא עוד קודם לכן במעמד הר סיני, כמו שמספרת לנו הגמרא (סנהדרין נב): "וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך, ונדב ואביהוא מהלכין אחריהן, וכל ישראל אחריהן. אמר לו נדב לאביהוא: אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור" ובמדרש מובא: "ואנו נוהגין שררה על הציבור".

ואין זו סתירה בין שתי הגרסאות, הגמרא מציינת את אשר אמרו מן השפה ולחוץ, ואילו המדרש מגלה לנו את מה שחשבו בלבם, לא הנהיגו אלא שררה הם בקשו. ועל כן כתב רש"י: "דבשביל שהיו מבקשים שררה ורבנות מת".

לעומת נדב ואביהו היו משה ואהרן מנהיגי אמת לשם שמים, כמובא במדרש (תנחומא, שמות כד): "בשעה שאמר לו הקב"ה למשה 'ועתה לכה ואשלחך אל פרעה' אמר לו משה: 'שלח נא ביד תשלח', את סבור שמא עיכב משה שלא לילך, לא עשה אלא כמכבד לאהרן. אמר משה: עד שלא עמדתי היה אהרן מתנבא להם (במצרים) שמונים שנה, וכו'. אמר לו: כל השנים הללו היה אהרן מתנבא להם, ועכשיו אני בא להם בתחום אחי שיהא מיצר, לכך לא היה רוצה לילך". על ההתלבטות הזו משיב לו הקב"ה: "אהרן אחיך אינו מיצר בדבר הזה אלא ישמח, תדע לך שהוא יוצא לקראתך, שנאמר: 'הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבך', לא בפיו בלבד אלא בלבבו, לבו יותר מפיו, וראך ושמח בלבבו". והדברים הללו שכנעו את משה לקבל את התפקיד "כיון שאמר לו כך קיבל עליו לילך - מיד נגלה הקב"ה על אהרן, אמר לו צא לקראת משה אחיך, כדי שידע שאתה שמח בדבר".

לא רק את גדלותו של אהרן אנו רואים כאן, אלא גם את גדלותו של משה, בהעדיפו את ההתחשבות בזולת על הגדולה המזדמנת לידו. ועם זאת גדלותו של אהרן היתה גדולה משל משה, מפני שאהרן מוכן לוותר בהסכמה וברצון על התפקיד שכבר נמצא בידו, ולאחר שהוא מילא אותו בתנאים הקשים ביותר, כאשר אחרים זולתו לא התנדבו

חשוב) שלך ועל עטרה שלך. אמר להם: יעורב לו. אמרו לו: מסייע לשונאים, מיד ביקש להרגו.

מחמת כן, הוצרך משה לברוח ממצרים. לאחר מספר שנים מקבל משה נבואה (ד', ט'): "ויאמר ד' אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך", מיהם אותם האנשים המבקשים את נפשו? דתן ואבירם, אמנם הם לא מתו, וכפי שמסביר רש"י: "דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת". דתן ואבירם היו אנשים עשירים מאוד ובעלי השפעה עצומה ועל כן יכלו לסכן את משה, אך כעת הם איבדו את ממונם וגם כח השפעתם ירד ומשום כך אינם יכולים להרוג את משה ואינם מבקשים את נפשו. אם כן, "מתו כל האנשים המבקשים את נפשך" ומשה יכול לחזור למצרים.

חוזר משה למצרים ומודיע לפרעה (ה', א'): "כה אמר ד' אלוהי ישראל שלח את עמי ויעבדוני", פרעה אינו משתכנע מדבריו, ואומר (ה', ז-כא): "נרפים אתם נרפים על כן אתם אמרים נלכה נובחה לד'. ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תתנו". פרעה מקשיח עמדות ומחליט בתגובה להכביד את העבודה. שלא ליתן תבן וקש לבני ישראל.

בצאתם הם פוגשים את שוטרי ישראל שתקפו אותם קשות על 'כישלון' שליחותם. כפי הנאמר (שם): "ויפגעו את משה ואת אהרן נציבים לקראתם בצאתם מאת פרעה: ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפט אשר הבאשיתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידיהם להרגנו".

ומי היו השוטרים? כמובן... דתן ואבירם. ומביא שם את דברי רבותינו: "כל נצים ונצבים - דתן ואבירם היו".

והמקור לכך הוא בנדרים (סד): אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כל מקום שנאמר נצים ונצבים - אינן אלא דתן ואבירם! ובאופן בוטה יותר מוצאים אנו בשמות רבה (פרשה ה') ויפגעו בהן שוטרי ישראל כשהיו יוצאין מלפני פרעה, מהו נצבים, אמרו רבותינו ז"ל דתן ואבירם היו עמהן שכתוב בהן (במדבר טז) "ודתן ואבירם יצאו נצבים", התחילו מחרפין ומגדפין כלפי משה ואהרן.

אחר יציאת מצרים עם ישראל מתהלך במדבר. ושם בדרך ניסית יורד להם מן משמים נס ופלא. משה רבנו מבקש מהעם לא להותיר מהמן עד בוקר, אלא לאכול הכול ולהאמין בד' שמחר ישלח שוב מן.

כמו כן, בזמן ירידת המן במדבר, נצטוו ישראל ללקוט את המן "דבר יום ביומו", מיד בוקר, אך ללכת לישון בלילה כאשר לא נותר ולו מן אחד במקרה. ללכת לישון כשהם סמוכים ובטוחים לחלוטין ש"הזן את עולמו" - יכלכל אותם מחר בבוקר - "איש כפי אכלו". והנה גם הפעם יש "אנשים" שלא עומדים בנסיון הזה, "ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר...". מיהם אותם אנשים? מבאר רש"י... "דתן ואבירם".

כך מופיעים הדברים במדרש ב'שמות רבה' (כ"ה ז'): "ויותרו אנשים ממנו עד בקר" - אלו מחוסרי אמונה שהיו בהם. ומי הם? - אמר רבי שמעון בן לקיש: אלו דתן ואבירם...".

כמו כן ישנו המדרש המפורסם, המספר כי בשבת הראשונה לירידת המן, דתן ואבירם יצאו ופיזרו מהמן של יום שישי בכדי להפריך את דברי משה, "שבת היום לה" - היום לא תמצאוהו בשדה", אולם אז באו הצרפורים ואכלו את המן שפוזר. שוב הם נלחמים באמונה התמימה של עם ישראל בהבטחת הקב"ה בירידת המן בכפלים לכבוד שבת.

אלא שלא נסתיים בזה, כאשר חוזרים המרגלים מלתור את הארץ ומוציאים דיבה רעה על ארץ ישראל: "ארץ אוכלת יושביה היא". משתכנעים האנשים ואומרים "נתנה ראש ונשובה מצרימה" (שח ז"ד, ד), אף אותם אנשים היו מונהגים על ידי דתן ואבירם.

לאחר מכן בפרשת קרח ועדתו, מובא בפרשת פינחס שבתום ארבעים שנות מדבר, חוזרת ומונה התורה את בני ישראל. את המפקד פותחים כמובן, במניין בכור השבטים - ראובן. בתוך מנינו של השבט מופיעים הפסוקים הבאים: "ובני אליאב: נמואל, ודתן ואבירם". (במדבר כ"ו, ח-ט) דתן ואבירם הבלועים כבר שנים רבות מתחת לאדמה הם היחידים מכל עדת קרח הנמנים במניין בני ישראל החיים! ולאחר שהם נמנים, טורחת התורה ומספרת לנו שוב את ההיסטוריה שלהם: "...הוא דתן ואבירם קריאי העדה אשר הצו על משה ועל בעדת קרח בהצותם על ה'". כלומר, הם שהציתו את בערת המחלוקת, הם שנקהלו על משה ואהרן, אך בעצם כל מבוקשם היה מכוון כלפי הנהגת הבורא. מסיימת התורה פרק זה בעונש שהושת עליהם: "ותפתח הארץ

"דתן ואבירם" שני רשעים אשר במשך תקופה ארוכה משמשים לאפוזיציה לוחמת נגד משה ואהרן. חז"ל (סנהדרין ט:): דורשים על שמותיהם: "דתן - שעבר על דת אל, אבירם - שאיבר עצמו מעשות תשובה". ובמסכת מגילה (א, א), דורשים: "הוא דתן ואבירם - הן ברשען מתחילתן ועד סופן".

דתן ואבירם היו אחים מאב, שכן שניהם היו בני אליאב בן ראובן בן יעקב אבינו. אלא שנוסף על כך היתה להם קירבה משפחתית נוספת בהיותם גם גיסים, כי אליאב התחתן עם שתי נשים, ודתן ואבירם היו אחים מצד האב שנולדו לאבא אחד "אליאב", ודתן התחתן עם אחות של אבירם שהיא שלומית בת דברי, ממילא אביהם היה משבט ראובן ואמם משבט דן.

פגישתו הראשונה של דתן עם משה רבינו הייתה עוד במחנות השיעבוד במצרים (שמות ב', א): "ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם. וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו". האיש המוכה הינו לא אחר מאשר דתן, ומדוע המצרי הכהו? מביא שם רש"י סיפור שלם: "ובעלה של שלומית בת דברי היה, ונתן עיניו בה, ובלילה העמידו (העירו המצרי) והוציאו מביתו (לתפקיד מסוים), והוא (אותו מצרי) חזר ונכנס לבית ובא על אשתו, כסבורה שהוא בעלה, וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר, וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר, היה מכהו ורודהו כל היום". כאשר משה רבינו רואה את המחזה הזה (פסוק יב): "ויפן כה וכה וירא כי אין איש", מבאר רש"י את כוונת הפסוק: "ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה" ומיד נחלץ משה רבינו לעזרתו: "ויך את המצרי ויטמנהו בחול", משה הורג את המצרי ומציל את דתן מיד מכהו.

בפסוק הבא כבר מופיע המפגש השני שלהם: "ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך", אלו דתן ואבירם בני אליאב. כאשר משה רואה את שני העברים מכים איש את אחיו הוא אינו מבין כיצד הם מכים זה את זה, ושואל את המכה: רשע למה תכה רעך - רשע כמותך? (רש"י) הרי אתם אחים איך יכול להיות שאתם רבים ביניכם?

ומסביר בילקוט ראובני את סיבת המריבה: "וילך העברי לגרש את אשתו שנטמאה מן המצרי ותברח האשה ותגד לאבירם אחי איש, ויהי בבוקר שב משה שנית ומצא דתן ואבירם נצים על"ז הגט כו". והיינו, שבא דתן לגרשה ואבירם אחיו בא למנוע ממנו לפי שהיא היתה אנוסה ועל דבר זה היתה המריבה שאבירם בא למנוע ממנו מלגרשה. ולכן דתן שראה אתמול כיצד משה רבינו הרג את המצרי בשם המפורש, בא ואמר למשה רבינו "להרגני אתה אומר כשם שהרגת את המצרי בשם המפורש".

עונה דתן על שאלתו: "מי שמך לאיש שר ושפט עלינו? כבר כאן אפשר לראות לראשונה את תרעומתו על כך שמשה מתנהג כשר ושופט. אמנם משה באמת היה הממונה מטעם פרעה על מחנות השיעבוד של בני ישראל כפי שהסביר רש"י: "ויגדל משה - והלא כבר כתב ויגדל הילד, אמר רבי יהודה ברבי אילעי: הראשון לקומה והשני לגדולה, שמינהו פרעה על ביתו", אך דבר זה היה קשה בעיני דתן, הוא לא הסכים לקבל את משה כשר ושופט, שהרי הוא בנו של ראובן, שהיה בכור, והיה ראוי שהוא יהיה המנהיג, ותחת זאת משה מופיע ומתנהג כמנהיג.

ואומר המדרש רבה (שמות א, לח) על הפסוק "מי שמך לאיש שר ושופט עלינו", רבנן אמרי, אמרו לו: והלוא בנה של יוכבד אתה והיאך קורין לך בן בתיה, ואתה מבקש להיות שר ושופט עלינו, ואם כן כיון שאתה ישראל באמת כמותינו אינך ראוי למשול בנו ולהיות שר ושופט, וגם נלך ונגיד לפרעה שאתה יהודי ויגרש אותך, ואם כן אין לך למשול בבני אדם כיון שהממשלה שלך בטעות.

רק יום קודם לכן משה הצילו מיד המצרי בעוד הוא מסכן את חייו שמא יודע הדבר לפרעה ויהרגהו, ועכשיו דתן מאשים אותו שהוא מתכוון להורגו.

דתן לא מסתפק בהאשמת משה אלא גם הולך ומלשין על משה בפני פרעה על שהרג את האיש המצרי (ב טו): "וישמע פרעה ויבקש להרג את משה". משה מציל את דתן מהנוגש המצרי והוא הולך ומלשין עליו לפרעה, ביודעו שפרעה יהרגהו, וכל זה על כך שקראו רשע. אז משה מבין: "נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו, מה חטאו ישראל מכל שבועים אומות להיות נרדים בעבודת פוך, אבל רואה אני שהם ראויים לכך" (רש"י). ומובא בילקוט שמעוני (רמז קס"ז), הלכו ואמרו לפרעה: מבזה הוא על פורפירא (בגד

את פיה ותבלע אותם - ואת קרח במוות העדה באכל האש את חמישים ומאתים איש והיה לנס".

פלא גדול יש כאן וכי כך הוא סדר הדברים קודם "אתם" ורק אח"כ: "ואת קרח"? קרח שעד כה ידענו שהוא: "בעל מחלוקת" הוא עמד בראש המרד, והנה מפסוקים אלו נשמע שהוא שימש כנספח וכסרף עודף בלבד?! התורה מסיימת פרשה זו בפסוק האחרון המתאר את ההיסטוריה הזאת: "ובני קרח לא מתו". מקשים המפרשים העובדה שבני קרח לא מתו לכאורה אין מקומה כאן מפני שאנו עוסקים כעת במניין שבט ראובן מה א"כ ה"נפקא מינא" אם מתו או לא?

מיישב זאת האבן עזרא בחידוש: "הזכיר הכתוב: 'בני קרח' עם בני ראובן, בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו (לעומת בני קרח שלא מתו) והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח".

האור החיים הקדוש מוסיף על דברים אלו חידוש עצום השופך אור חדש על מה שהבנו עד כה במחלוקת קרח: "הן הנה היו (דתן ואבירם) סיבה לכל מעשה קרח, חפץ ה' לפרסם הרשעים שהם סיבה לרשע הנעשה, והוא אמרו: 'הוא דתן ואבירם'. כלומר, שלא רק שרעתם של דתן ואבירם היתה גדולה מרעת קרח, אלא שדתן ואבירם היו 'המניעים הבלעדיים' וקרח רק נגזר אחריהם! וזו א"כ הסיבה על פי 'האור החיים' שבגללה דתן ואבירם נמנים שוב במפקד השני ושוב מוזכרת ההיסטוריה הקלוקלת שלהם.

ומסיים האור החיים את דבריו ביישוב מדוע הכניסה כאן התורה את העובדה שבני קרח לא מתו: "ובני קרח לא מתו, הודיע הכתוב ענין זה כאן ולא במקום עיקר המעשה, (בפרשת קרח)... לפי מה שכתבנו כי כאן בא ה' לקבוע העוון בדתן ואבירם ולהקל מעל לקרח. לזה גמר אומר: 'ובני קרח לא מתו', הכוונה שזה יגיד זכות אביהם שלא שטפם חובו כדרך ששטף חובם של דתן ואבירם כל בתייהם להיותם 'עיקר המחלוקת'".

פלאי פלאים! בני קרח לא מתו לא כי היו צדיקים גדולים אלא היתה להם זכות אבות! ושל מי? של... קרח! בשונה מדתן ואבירם שהם וכל משפחתם מתו וזאת שפני שהם היו עיקר המחלוקת ולא בתור שכנים שהצטרפו... אלא הם עיקר הסיפור.

דברי האור החיים מבוססים על דברי משה רבינו בטרם היפרדו מעם ישראל בשנת הארבעים בשחזרו את ההיסטוריה של עם ישראל: "ואשר עשה לדתן ולאבירם בני אליאב בן ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתייהם ואת אלהיהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל" (דברים י"א ה-ז).

מפליא! אף מילה על קרח?! אפילו לא כעומד מהצד?! אין זכר לקרח ועדתו!

גם דוד המלך ע"ה מתאר בתהילים את מסעם של ישראל במדבר: "ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ד', ותפתח ארץ, ותבלע דתן, ותכס על עדת אבירם". שוב אין כל אזכור לקרח אפילו לא "עדת קרח" כי עם "עדת אבירם".

אלא בא הכתוב ללמדנו שעיקר חטא קרח, היה מחמת דתן ואבירם שהם גררו את קרח אחריהם, אלמלא דתן ואבירם קרח היה מקבל את מנהיגותם של משה ואהרן, אבל הם הסיתו אותו נגד משה ואהרן.

אחר שראינו את גודל רשעותם של דתן ואבירם, יש לשאול, במדרש נאמרה סיבה לכך שהמצרים הוכו בחושך, והיא מובאת בפרוש רש"י (י, כב) על הפסוק "ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים": "ולמה הביא עליהם חשך? שהיו בעם ישראל שבאותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת, ומתו בשלשת ימי האפלה, שלא יראו מצרים ויאמרו אף הם לוקין כמונו". וכך מפרש רש"י גם את הפסוק בתחילת פרשת בשלח (יג, יח): "חמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" חמושים - אחד מחמשה יצאו, וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה". כלומר, שמונים אחוז מעם ישראל היו רשעים ונמצאו לא ראויים להגאל, והם מתו בשלשת ימי האפלה.

חשבון פשוט אומר שאם יצאו ממצרים שישים ריבוא ישראל, אז עם ישראל לפני מכת חושך מנה שלש מליון יהודים ומתוכם יצאו רק שש מאות אלף. וישנם שיטות מחמירות יותר "יש אומרים אחד מחמישים ויש אומרים אחד מחמש מאות". לפי השיטה אחד מחמישים עם ישראל מנה לפני מכת חושך שלושים מליון איש ומתוכם יצאו רק שש מאות אלף. ולפי השיטה "אחד מחמש מאות", עם ישראל לפני מכת חושך מנה שלש מאות מליון איש ומתוכם נשארו רק שש מאות אלף.

והסיבה למיתתם של כמות כל כך גדולה מעם ישראל, אומר המדרש: חושך למה הביא עליהם? יתברך שמו של הקב"ה שאין

לפניו משוא פנים והוא חוקר לב ובוהן כליות, לפי שהיו פושעים בישראל שהיה להן פטרונין מן המצרים (שהיו עשירים) ולא היו רוצים לצאת, אמר הקב"ה: אם אביא עליהן מכה בפרהסיא וימותו, יאמרו המצרים כשם שעבר עלינו כך עבר עליהן, לפיכך הביא על המצרים את החושך ג' ימים כדי שיהיו קוברין מתייהם ולא יהיו רואין אותן שונאיהן והיו משבחים לקב"ה על כך. עכ"ל [החיד"א בספרו מדבר קדמות מערכת ח' אות ג' מביא מהזוה"ק, לעתיד לבוא קודם הגאולה השלימה, יהיה חמש עשרה ימי חושך כחושך מצרים ובהם ימותו הרשעים].

ממילא נשאלת השאלה, כיצד זכו דתן ואבירם הרשעים שלא מתו עם כל אלפי היהודים שמתו בשלשת ימי האפילה?

והשאלה מקבלת משנה תוקף לפי השיטה האומרת, שלא רק שדתן ואבירם לא רצו להיגאל יחד עם ישראל אלא אף נשארו במצרים יחד עם פרעה. כך מובא בתרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק "ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר". אשר בפשטות אין הכוונה שפרעה אמר "לבני ישראל" שהרי בני ישראל כבר יצאו ממצרים, אלא שפרעה אמר למצריים על בני ישראל. אולם התרגום יונתן בן עוזיאל מסביר את הפסוק כפשוטו שפרעה דיבר עם בני ישראל שנותרו במצרים, פרעה אמר זאת לדתן ואבירם שנשארו במצרים, ולא רצו לצאת יחד עם בני ישראל.

ואף יותר מזה כתב בספר באר מים חיים פרשת בשלח, שכעבור שלשה ימים פרעה מתחרט למה הוציא את עם ישראל ממצרים ומתחיל לרדוף אחריהם ואילו מצטרפים דתן ואבירם, ואחר הנס האדיר של קריעת ים סוף בו נתבעו מצרים ונשארו דתן ואבירם לבדם, נעשה להם נס פרטי ונקרע הים עבורם.

ואם כן נשאלת השאלה, כיצד זכו דתן ואבירם הרשעים שלא מתו עם כל אלפי היהודים שמתו בשלשת ימי האפילה?

על שאלה זו עומד הרא"ש בפירושו על התורה פרשת בא, ותירך, ויש לומר, אע"פ שהיו רשעים לא נתייאשו מן הגאולה.

כלומר, הרא"ש מסביר שכל אלו שמתו בשלשת ימי האפילה בגלל שלא האמינו בגאולת ישראל ממצרים, ואילו דתן ואבירם אף שלא יצאו עם ישראל ממצרים, לא היה זה בגלל שלא האמינו בגאולת ישראל ממצרים, אלא היתה טענתם שעדיין לא הגיע זמן גאולתם, שהרי נגזר עליהם להיות ארבע מאות שנה ועכשיו עברו להם רק מאתיים ועשר שנים, וזהו הרצון הפרטי של משה רבינו לגאול את ישראל קודם זמנם, אבל בעצם הוא לוקח אותם לאבדון עולם.

ונראה ליישב סיבת הצלתם של דתן ואבירם על פי דברי המהר"ל בספרו "גבורת ה'" (פרק י"ט): "ולפיכך אמרו כי אלו שני אנשים העברים הם דתן ואבירם, שהיו מעולם 'רצועת מרדות' למשה וישראל ונתחזקו פעמים הרבה בזה, ולכך לא בא הדבר הזה על ידי מקרה רק על ידי מי שהוא מוכן לזה בעצם הם דתן ואבירם ועל ידם ראוי לגלגל דבר זה. וכאשר תבין דברי חכמים תדע כי דתן ואבירם הם מתנגדים תמיד למשה ולאהרן".

מה פשר הדבר: "רצועת מרדות" או "מתנגדים תמיד"? בפשטות הכוונה שלא ינסה המתבונן להבין את מחלוקתם בהסבר מקומי לאירוע בודד, אלא הם מתנגדים מהותיים להנהגת משה ולאהרון ויהי מה! ומדוע? על כך ממשיך לבאר המהר"ל: "כי כאשר זכו ישראל לשני אנשים נבדלים מכלל ישראל במעלה והם משה ואהרן, גם זה לעומת זה כי הרע הוא לעמת הטוב תמיד, לכך היה מישראל ב' אנשים רשעים נבדלים לרע מתנגדים תמיד אל משה ואל תורתו, ולפיכך היו תמיד אלו השנים מתנגדים להם בעצמם".

ביאור הדברים: למדונו חז"ל שיש חוק רוחני בעולם ושמ: "זה לעומת זה" בכל מקום שיש קדושה טהורה, יש כוח נגדי שווה של טמאה. אין אפשרות לקדושה להתפשט כאשר אין ברקע כוח נגדי. וזאת כדי לאפשר בחירה בין האור לחושך. בין הרעים לטובים. כפי הנאמר בחז"ל: "לא קם בישראל כמשה עוד, אך באומות העולם קם - בלעם הרשע" כך גם בתוך העולם היהודי, בעולם שבו קיימים משה ואהרון במהלך שאתו מולכים הם את העם, חייבים להימצא גם דתן ואבירם. התובעים בצורה מכהיטה ומקוממת בכל פעם בירור מחדש. וע"כ גאולת ישראל ממצרים בנויה משני מרכיבים - 'שני הגואלים' משה ואהרון, ו'שני מקלקלים' ששמים: דתן ואבירם. כפי הנאמר בפרשת המרגלים לאחר שהוציאו את דיבת הארץ: "ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימח" (שם י"ד ד) על כך נאמר במדרש תהילים: "בקשו למנות דתן במקומו של משה ואבירם במקומו של אהרן!"

כלומר העם ראה בהם בזמני נפילה כמנהיגים המהווים תחליף לאורם וקדושתם של משה ואהרן.

נמצא כי כל סיבת הצלתם של דתן ואבירם היתה בכדי להעמיד אפוזיציה למשה ואהרן כי "זה לעומת זה עשה אלהים".

והנה כתב האר"י הקדוש בליקוטי תורה (סוף פרשת קרח): דע לך, כי דתן ואבירם נתגלגלו בשני פרים שהקירבם אליהו ז"ל. ודע, כי דתן יותר היה ממותק מאבירם, ולכן עלה הפר בגורל הש"ת, אמנם אבירם שהיה יותר רשע, לא עלה לשם, ועלה בגורל של הבעל, ולכן לא רצה להתקרב, עד שלחש אליהו ז"ל באודוניה ואמר לו, כשם שמתקדש שם שמים ע"י חבירך כן יתקדש על ידך, ושמע ממנו, ונתנו לנביאי הבעל, ונשרפו שניהם כמו שנשרפו בימי משה ע"ה. ואלמלא כן, הא"ך תתק"ן אנשים, לא היו יכולים לזוז רגלו מן הארץ, זה מ"כ משם הרב זלה"ה. עכ"ל.

והיינו לאחר שלש שנות רעב נשלח אליהו הנביא אל אחאב. כאשר אליהו פוגש את אחאב, המלך מכנה אותו בתואר "עוכר ישראל", ואליהו מצדו משיב לאחאב כי הוא בעצמו עוכר ישראל בעזבו את מצוות ה'. ובהלכו אחרי עבודת הבעל. אליהו אף מוסיף לבקש מאחאב, ומנביאי הבעל: עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים? אם ה' האלוהים לכו אחרינו. ואז הציע אליהו הנביא לנביאי הבעל שיביאו שני פרים ויבנו שני מזבחות, אחד לבעל ואחד לה', ולא יעלו אש על המזבח אלא כל אחד יתפלל לאלוקים שלו, והיה האלוקים אשר יענה באש ויוריד אש מן השמים הוא האלוקים. ויען כל העם ויאמרו טוב הדבר.

ונביאי הבעל הכינו מתחילה את המזבח עם הפר ואיתא במדרש (במדבר רבה כג, ט) שבחרו לעצמם שני פרים תאומים אחד לה' ואחד לבעל, שני פרים היו תאומים וגדלו במרעה אחד ופרו של אליהו מיד נמשך אחרינו, והפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל נביאי הבעל ונביאי האשרה ולא יכלו להזיז אפילו את רגלו, עד שפתח אליהו ואמר לו: לך עמהם. השיב הפר ואמר לו לעיני כל העם: אני וחברי יצאנו במטן אחד מפר אחד וגדלנו במרעה אחד, והוא עלה בחלקו של מקום ושמו של הקב"ה נתקדש עליו, ואני עליתי בחלק הבעל להכעיס את בוראי? אמר לו אליהו: פר פר, אל תירא לך עמהם ואל ימצאו עליה, שכשם ששמו של הקב"ה מתקדש על אותו שעמי, כך מתקדש עליך. אמר לו: וכך אתה מיעצני? שבועה שאיני זז מכאן עד שתמסרני בידם, שנאמר "ויקחו את הפר אשר נתן להם", ומי נתן להם? אליהו. ע"כ.

בעמדם מול אליהו בהר הכרמל, הוא מוכיח אותם על הליכתם אחרי הבעל, ומראה להם כי אין אמת בדרכי הפולחן האלילי: נביאי הבעל לקחו פר, והתפללו לבעל מהבוקר ועד הצהריים, בתקווה שיענה להם, וישלח אש לכלות את קורבנם. אך כמובן שאין קול ואין עונה, אמונתם אמונת הבל, ואליהו אף מהתל בהם באמרו להם, שאולי הוא (=הבעל) עסוק או ישן, ולכן הם צריכים להגביה את קולם. ואמנם, הם מנסים לקרוא לבעל בקול גדול יותר במשך שעות, אך גם זה לא מועיל. (ושמו את חיאל בתוך המזבח ואמרו לו כשתשמע אותנו קוראים לבעל תעלה אש במזבח, וה' זימן נחש אשר הכיש את חיאל והמיתו, ילקוט שמעוני מלכים א' יח ריז).

ברוב כעסם החלו נביאי הבעל להוציא חרבות ורמחים ולהקישים זה בזה, אולי תוצת האש על ידי הנחושת החמה. אך גם זה ללא הועיל מלבד הדם הרב שהחל ניגר מהאנשים הנדקרים, דבר לא קרה, אין קול ואין קשב.

דממה שררה בעולם כולו, באותו זמן השתיק הקדוש ברוך הוא את כל העולם אף בריה לא פצתה פה, כדי שלא יוכלו הנביאים לומר בגלל הרעש לא שמעתם כיצד הבעל נענה לנו, גם כל קשב לא היה, כי היחיד שיכול היה להקשיב להם חיאל בית האלי גם הוא היה מוטל על האדמה חסר אוניס.

הגיעה עת תפילת מנחה, התפילה שעליה נאמר אין לך תפילה חביבה על הקדוש ברוך הוא יותר מתפילת מנחה, הן בשעה זו עוזבים ישראל את כל עיסוקיהם ומפנים את לבם אל אביהם שבשמים, זוהי שעת רצון, יודע אליהו הנביא ומחליט עתה לגשת אל הפר ולהכשיר את המזבח לקראת האש שתרד עליו. גש אלי קורא הוא לכל העם, התבוננו היטב במעשי וראו כי ישרו דרכי. אינני נוהג חלילה בערמה.

תחילה עלינו לתקן את המזבח ההרוס, הן נביאי הבעל ברוב כעסם כילו את כל חמתם במזבחי והרסו אותו, הבה נקים אותו מחדש.

לקח אליהו הנביא שנים עשר אבנים כמספר שבטי ישראל, תעלה זכותם של השבטים אשר עליהם אמר הקדוש ברוך הוא: אפילו עליונים ותחתונים לא בראתי אלא בזכות השבטים ותעמוד לי

ולכל ישראל ברגעים גדולים אלו. קיוה אליהו הנביא ומיד החל לבנות באמצעות האבנים את המזבח מחדש סביב המזבח בנה אליהו הנביא תעלה באורך של מאה אמה וברוחב של חמישים אמה. עתה כשהמזבח עומד על תלו, החל לערוך את העצים ולנתח את הפר שיהיה מונח על גזרי העצים. הביאו לי עתה שנים עשר כדי מים מלאים - קורא אליהו הנביא לתלמידיו, ממחרים התלמידים לעשות כדבר רבם למרות שהם יודעים כי המים יקרים כל כך ונמצאים ממש במשורה, שלש פעמים חוזרים התלמידים ושופכים מים, אך גם שנים עשר כדים אינם יכולים למלא את כל התעלה הגדולה שנבנתה סביב המזבח, לכן קרא אליהו הנביא לתלמידיו ואמר: מי שנותר בידו עוד מים יבוא ויצוק אותם על ידי! בא אלישע תלמידו האהוב ויצק מים על ידיו של אליהו הנביא, מיד נעשו אצבעותיו כמעין נובע ומהן נשפכו מים רבים שמלאו את כל התעלה עלו על גדותיהם וכיסו את העצים ואת הפר שמוכשר היה לעלות כעולה על המזבח.

אנו רואים כי מעשיו של אליהו הנביא הפוכים ממש ממעשיהם של נביאי הבעל, הם עשו הכל כדי להגדיל את האש, ואליהו הנביא לא רק שלא מנסה באמצעים טבעיים לעלות אש, אלא נוקט בצעדים אשר מדרך הטבע מפריעים לאש, הן בנוהג שבעולם מזבח המוצף כולו מים לא תוכל להאחז בו אש, כשסיים אליהו הנביא את הכנותיו הגשמיות, ניגש אל העבודה האמיתית, נפל על פניו ופתח בתפילה נרגשת אל הקדוש ברוך הוא: ה' אלקי אברהם יצחק וישראל בזכות האבות הקדושים תענה לתפילתי וידע העולם כולו כי אתה הוא האלוקים ואני עבדך הנאמן עשיתי הכל כדבריך "עניני ה' ענני", ויאמרו כל העם העומדים סביבי כי אתה הוא אלקי האמת.

וה' שמע לתפילתו בן רגע נפלה אש מן השמים ואכלה את הפר שהיה מונח לעולה, כשאוכל הפר המשיכה האש ושרפה את העצים, גם שנים עשר האבנים שהונחו סביב נחרכו, וכשהגיע האש אל תעלת המים מיד ליחכה את המים הרבים עד שלא נותרה כל טיפה. ה' הוא האלוקים שעשה ניסים ונפלאות למשה רבנו. ה' הוא האלוקים, שעשה לעינינו עתה את הנס הגדול והמופלא.

כשכלתה האש את מלאכתה החלה דועכת ושוקעת. אליהו הנביא שהתבונן עד עתה יחד עם העם בהתגלות ה' המופלאה. התפנה עתה להביט כה וכה הוא הבחין בעיניו החדות בנביאי הבעל המנסים להפנות עורף ולברוח מן המקום.

הנביאים שחשו בעליל כי קצם קרב, החליטו לנצל את הרגעים הגדולים כדי לנוס על נפשם, תיפסו את הבורחים קורא אליהו הנביא בקול גדול להמון העם העומד סביבו, אל תאפשרו לאיש מהם להימלט, והעם ממהר לעשות כמצוותו כל ארבע מאות וחמישים הנביאים נתפשו ונשרו והורדו על פי פקודת אליהו הנביא אל נחל קישון.

על שפת הנחל נוקם אליהו הנביא את נקמת ה' ואת נקמת דמם של כל אותם הנביאים הקדושים והטהורים שנהרגו בידיהם של אותם נביאי בליעל, כולם נהרגו בחרב.

רק עתה כשהושלמה המלאכה החלה השמש לסוב על צירה ולשקוט אט אט, במשך כל אותם שעות בהן שהה אליהו הנביא בהר הכרמל סתה השמש ממנהגה ולא שקעה כהרגלה, הן אנו יודעים כי שעת בין הערבים בארצנו קצרה היא ביותר ואליהו הנביא החל את הכנותיו רק כשהגיע עת מנחה, נענתה השמש לצויו של אליהו הנביא אשר קרא אליה ואמר, מצוה אני עליך השמש לעצור היום בדרכך, כדי להגדיל ולפאר את כבוד אדונך, בימי יהושע עמדת כדי לעזור לישראל עתה עמדי לא בשביל ישראל אלא בשביל האדרת שמו של ה' יתברך.

ויש להבין כיצד דתן ואבירם הגיעו לידי תיקונם השלם כשבאו בדמותם של הפרים של אליהו הנביא?

אולם לפי דרכינו יש לומר, כיון שדתן ואבירם שימשו כ"רצועות מרדות" למשה ואהרן, והיינו לתת לעם ישראל בחירה האם לילך אחר משה ואהרן שהיו צדיקי אמת או אחר דתן ואבירם שהיו צדיקי שקר. עתה, כשבאו בדמות הפרים של אליהו, ונתקדש שם ה' בעולם וכולם הכירו כי אליהו הנביא הוא נביא אמת, ולא לילך אחר נביאי הבעל, בזאת באו לידי תיקונם.